

Archivy vysokých škol v České republice jako paměťové, správní a vědecko-výzkumné instituce

Karel Řeháček

I. Úvod

V České republice působí několik desítek vysokých škol, jejichž existenci upravuje vysokoškolský zákon. Nejdůležitější skupinou jsou veřejné vysoké školy univerzitního a neuniverzitního typu, kterých je aktuálně 26 (24 univerzitních a 2 neuniverzitní), dvě vysoké školy jsou státní (Policejní akademie Praha, Univerzita obrany Brno), zbytek tvoří soukromé vysoké školy (3 univerzitní a 36 neuniverzitních) a pobočky zahraničních vysokých škol (jako první byla registrována Hornoslezská vysoká škola obchodní v Katovicích, která zřídila fakultu v Ostravě).

Z činnosti všech výše uvedených subjektů vznikají dokumenty, které jsou vysoké školy jako veřejnoprávní původci podle § 3 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen AZ) uchovávat a umožnit z nich výběr archiválií. Ve většině případů jsou k tomu podle AZ kompetentní místně příslušné státní archivy, několik vysokých škol však disponuje vlastním akreditovaným archivem a některé vysoké školy se vydaly cestou zřízení správního archivu jako mezistupně mezi spisovnou a akreditovaným archivem. Příkladem posledního budiž Západočeská univerzita v Plzni, která v roce 2014 zažádala podle § 68 a 69 AZ o povolení správního archivu. Jeho činnost je následující: po dobu pěti let zůstávají dokumenty uloženy v centrální univerzitní spisovně, kde dojde ke skartačnímu řízení u dokumentů se skartačními lhůtami kratšími než pět let. Dokumenty s delšími skartačními lhůtami budou ze spisovny předány do správního archivu, kde budou uloženy po dobu trvání svých skartačních lhůt, než proběhne jejich standardní posouzení příslušným státním archivem.

II. Akreditované archivy vysokých škol

Vysoké školy uchovávaly dokumenty vzniklé z jejich činnosti automaticky od počátku jejich existence. Nejstarší česká univerzita, Univerzita Karlova v Praze, disponuje archivem pravděpodobně již od jejího vzniku. Po rozdělení univerzity na českou a německou v roce 1882 archiv spravovala až do roku 1918 německá univerzita, po vzniku Československa ho převzala univerzita česká, v letech 1939–1945 se vrátil opět do správy německé univerzity (česká byla v době okupace uzavřená) a po válce existoval jako součást Univerzity Karlovy. V roce 1958 byl zřízen Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy a archiv se stal jedním ze dvou jeho oddělení. Druhým „historickým“ vysokoškolským archivem byl archiv Českého vysokého učení technického (ČVUT) v Praze. Plány na jeho vznik se datují již od třicátých let 20. století, ale k jeho zřízení došlo až v roce 1962.

Poválečné československé archivnictví se k možnosti zřizování archivů vysokých škol nestavělo pozitivně, obor byl silně centralizovaný a převládaly tendence ukládat archiválie pouze ve státních archivech a v archivech národních výborů. Existovaly tak pouze dva již dříve uvedené archivy a snahy dalších vysokoškolských pracovišť o jejich zřízení zůstávaly nevyslyšeny. Největší zájem o zřízení vlastního archivu měla brněnská univerzita, ovšem ani ta ve svém úsilí neuspěla. Ani zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví, nebyl v otázce vzniku vysokoškolských archivů přístupnější a jen potvrdil exkluzivitu dvou výše uvedených pražských archivů, které byly zařazeny do skupiny archivů zvláštního významu. O tuto možnost se kontinuálně pokoušela i brněnská univerzita, které se její úmysl podařilo naplnit až koncem roku 1987 a nově zřízený univerzitní archiv se stal do roku 1989 jediným nově vzniklým archivem zvláštního významu (navíc měl jako úplně jediný své sídlo mimo Prahu).

Po roce 1989 se podmínky pro vznik vysokoškolských archivů výrazně zlepšily. Již v roce 1992 vznikl archiv Vysokého učení technického v Brně, od roku 1994 se datují počátky archivu Veterinární a farmaceutické univerzity Brno, o rok později si archiv založila i Univerzita Palackého v Olomouci a Mendelova univerzita v Brně a následovaly další. Dne 1. ledna 2005 vstoupil v platnost již zmiňovaný AZ, který v § 51 vysokoškolské archivy zařadil do skupiny specializovaných archivů, jejichž existenci podmínil úspěšným zakončením akreditačního řízení. Do jejich péče

náležely archiválie vzniklé z činnosti jejich zřizovatelů nebo jejich právních předchůdců a archiválie získané darem či koupí. V § 52 zároveň AZ stanovil náplň činnosti specializovaných archivů.

Specializované archivy tedy podle AZ vznikaly na základě žádosti zřizovatele, který musel předložit doklady o splnění akreditačních podmínek (zejména stavebně-technických, prostorových, bezpečnostních, materiálních a personálních). O žádosti rozhoduje v akreditačním řízení Ministerstvo vnitra jakožto ústřední správní orgán na úseku archivnictví a spisové služby. Podle § 80 odst. 4 AZ byly čtyři dosavadní archivy vysokých škol (Univerzity Karlovy, Masarykovy univerzity v Brně, Českého vysokého učení technického v Praze a Vysokého učení technického v Brně) uznány za specializované archivy automaticky, ostatní zřizovatelé museli do šesti měsíců od nabytí účinnosti AZ požádat o udělení akreditace s tím, že se na ně prozatím pohlíželo jako na archivy akreditované. Prvním nově akreditovaným vysokoškolským archivem se stal již v dubnu 2005 Archiv Univerzity Hradec Králové, další archivy postupně přibývaly (nejvíce v letech 2008–2012) a současný stav akreditovaných vysokoškolských archivů dosáhl počtu 11.²³¹

²³¹ Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Archiv ČVUT v Praze, Archiv Masarykovy univerzity v Brně, Archiv Vysokého učení technického v Brně, Archiv Univerzity Hradec Králové, Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Archiv Slezské univerzity v Opavě, Archiv Vysoké školy báňské-Technické univerzity v Ostravě, Archiv Mendelovy univerzity v Brně, Archiv Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně, Archiv Akademie výtvarných umění v Praze.

| Sídlo | Počet | Názvy |
|----------------|-------|---|
| Praha | 3 | Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy Archiv ČVUT Archiv Akademie výtvarných umění |
| Brno | 4 | Archiv Masarykovy univerzity Archiv Vysokého učení technického Archiv Mendelovy univerzity Archiv Veterinární a farmaceutické univerzity |
| Hradec Králové | 1 | Archiv Univerzity Hradec Králové |
| Olomouc | 1 | Archiv Univerzity Palackého |
| Opava | 1 | Archiv Slezské univerzity |
| Ostrava | 1 | Archiv Vysoké školy báňské-Technické univerzity |

III. Úkoly akreditovaných archivů vysokých škol

Úkolů, které specializovaným archivům v § 52 ukládá AZ, je celá řada. V oblasti spisové služby dohlížejí na výkon spisové služby u všech součástí vysokých škol, poskytují jim metodickou pomoc, konzultace a organizují školení, mnohde mají i metodický dohled nad podatelnou a spisovnou, spoluvytvářejí a aktualizují spisový řád a spisový a skartační plán jejich zřizovatelů. Podílejí se mj. i na rozvoji digitálního archivnictví a na tvorbě koncepce dlouhodobého ukládání digitálních dokumentů na vysokých školách.

V oblasti skartačního řízení jsou kompetentní k výběru archiválií, jejich evidenci v systému Národního archivního dědictví a provádějí inventury archiválií vyhlášené Ministerstvem vnitra. Převzaté archiválie odborně zpřístupňují a inventarizují. Co se týče vlastnického poměru k archiváliím, jedná se nejčastěji o archiválie v přímé péči archivů (evidenční status 1), v menší míře o archiválie uložené na základě smluv o úschově (evidenční status 3). Archiválie tvoří archivní fondy či sbírky. Nejrozsáhlejším typem archivních fondů jsou fondy úřední (celouniverzitní útvary, fakulty, instituce), nejčastějším osobní fondy. V případě sbírek se obvykle jedná o fotografie, videozáznamy, medaile, obrazy.

Podle stavu evidence Národního archivního dědictví ke konci roku 2016 měly výše uvedené specializované archivy vysokých škol v péči celkově 891 archivních souborů o celkovém fyzickém rozsahu téměř 18 bkm (17961,06 bm), zpracovanost archiválií činila zhruba 35 %. O největší objem archiválií pečoval Archiv Univerzity Karlovy (195 archivních souborů o celkové metrži 7,1 bkm), dále Archiv Masarykovy univerzity v Brně (229 archivních souborů o celkové metrži 2,3 bkm), Archiv Mendelovy univerzity v Brně (146 archivních souborů o celkové metrži 2,1 bkm), Archiv Vysokého učení technického v Brně (53 archivních souborů o celkové metrži 2 bkm), Archiv ČVUT v Praze (117 archivních souborů o celkové metrži 1,8 bkm) a Archiv Vysoké školy báňské-Technická univerzita v Ostravě (41 archivních souborů o celkové metrži 918 bm).

V oblasti využívání archiválií v nich archivy vyhledávají pro potřeby vysokých škol, úřadů, právnických a fyzických osob (např. potvrzení o studiu, o vykonání státní závěrečné zkoušky, vystavování duplikátů diplomů, výpis klasifikace) a podílejí se na vědecko-výzkumné, publikační, výstavní a propagační činnosti vysokých škol. Archivy rovněž zřizují specializované knihovny potřebné pro plnění stanovených odborných úkolů. Některé archivy také dohlížejí na péči o kvalifikační a autorské práce a na jejich zpřístupňování. Problematika uchovávání a ukládání závěrečných prací studentů byla svého času hojně diskutovaná. V současné době se tyto práce většinou nacházejí pod správou univerzitních knihoven, kam jsou odevzdávány v elektronické i analogové podobě, knihovny vedou jejich jednoznačnou evidenci a zajišťují i jejich předkládání. Závěrečné práce všech typů mají ve spisových normách skartační znak V a třicetiletou skartační lhůtu, po jejímž uplynutí budou předkládány příslušnému archivu k výběru.

IV. Závěr

V současné době se na území České republiky nachází 31 akreditovaných specializovaných archivů, z nichž je 11 zřízeno vysokými školami (35 %). Do budoucnosti lze předpokládat, že dojde k rozšiřování jejich počtu především v oblasti zřizovatelů z řad vysokých škol. Specializované archivy však v některých případech opomíjejí svoji roli ve výkonu předarchivní péče u zřizovatele a čistě archivní činnosti (ochrana, evidence, zpracování, zpřístupnění archiválií, osvětová, publikační a vědecká činnost) jsou upřednostňovány na úkor pravidelné metodické činnosti v oblasti spisové služby na organizačních útvarech zřizovatele.

Znění příslušných ustanovení AZ ve vztahu archivu a jeho působnosti v oblasti výkonu spisové služby je bohužel velice neurčité a neumožňuje ani zásah ze strany příslušných kontrolních orgánů. Podle současné legislativy může Ministerstvo vnitra akreditaci odejmout pouze kvůli nedodržení podmínek, za kterých byla akreditace udělena. Podle dosavadních zkušeností by proto bylo účelné tuto možnost rozšířit i o nedodržení výkonu působnosti, pro který byl specializovaný archiv zřízen.